

RECENSIONER

Annette Rosengren: *Mellan ilska och hopp. Om hemlöshet, droger och kvinnor*. Carlssons bokförlag, Stockholm 2003. 312 s. ISBN 91-7203-565-X.

I Sverige beräknades under 1990-talet antalet hemlösa vara ca 10 000. 3 000 av dem befann sig i Stockholm. Enligt statistiken lever 2/3 under alkohol- eller drogberoende. Enligt Socialstyrelsen är ca 35 procent av de hemlösa psykiskt sjuka eller på annat sätt vårdbehövande.

Etnologen Annette Rosengrens bok *Mellan ilska och hopp* handlar om kvinnor som är hemlösa i Stockholm och som hålls kvar i hemlöshet på grund av drogmissbruk. Avsikten med undersökningen är att få kunskap om dessa kvinnors överlevnadsstrategier och erfarenheter som hemlösa och utarmade. Projektet startade 1997 på Nordiska museet med en insamling och dokumentation av hemlösa och uteliggare. En stor del av boken är organiserad som levnadsberättelser. Kvinnor berättar sin historia, om hur de hamnade i armod och hemlöshet och hur de hanterar och tänker kring sin situation. Rosengren har varit i kontakt med ett sextiotial hemlösa kvinnor. De flesta var mellan 40 och 60 år.

Rosengren rör sig på härbärgen, bland sopsäckar med privata tillhörigheter, rekvisitioner från socialtjänsten, på Sergels torg, sena kvällar på Stockholms centralstation, tidiga morgnar på McDonalds, i portar, trapphus, cykelskjul och tvättstugor, allmänna toaletter som man kan sova i, i möbelmagasin och övernattningsbilar. Stadsrummet, inte minst det offentliga, ges av dessa kvinnor betydelse, möjligheter och begränsningar som för oss andra i allmänhet är stängda eller osynliga.

Författaren beskriver en värld utan barn, hem och familj, där eventuella barn är placerade hos anhöriga, i fosterhem eller gruppboende för ungdomar. Det är en värld, där hon menar att kvinnor är särskilt utsatta eftersom deras påtvingade obundenhet vanligen brukar associeras till traditionella manliga värderingar kring frihet, rörlighet och obundenhet. Men hemlöshet innebär inte nödvändigtvis ensamhet. Rosengren träffar kvinnor som inte bara har en stor bekantskapskrets utan också

lever under äktenskapslika förhållanden. En del blir försörjda av sina män. Andra är försörjare.

Metoderna att få vardagen att gå runt är flera. Rosengren skriver om narkomanernas letande, samlande, plockande och mångknåperi. Kriminaliteten bland kvinnorna inskränker sig till småstöder, inbrott, snatterier och enklare bedrägerier. Någonstans i mitten av kvinnornas liv finns dessutom socialtjänsten, för många vägen till kontanter och en möjlig bostad. Rosengren skriver om hur socialtjänsten har ett trappstegsliknande belöningsystem som kräver att klienterna kvalificerar sig för bostaden. Socialtjänsten kräver drogfrihet och nykterhet i utbyte. De ideella organisationerna ställer lägre och i kvinnornas ögon humanare och mer realistiska krav. Först tillfredsställs de akuta behoven. Därefter kan eventuellt förändringsarbete påbörjas. Många hemlösa dras med gamla hyresskulder, som automatiskt ställer dem utanför den reguljära bostadsmarknaden. Rosengren stötte inte på någon som inte ville ha ett hem. Men däremot flera som inte kunde acceptera villkoren för hur detta skulle kunna ske. Framtidsutsikterna är ett ordnat liv men under små förhållanden och med ett mycket begränsat socialt umgänge.

Annette Rosengren är kritisk till socialtjänsten, till narkotikapolitiken och till samhället i största allmänhet. Jag har inte svårt att förstå hennes upprördhet men är av den mening att den kritik som levereras mot "samhället" är alltför svepande, trubbig och oskarp för att den ska få någon verkan. Då är skildringarna av de individuella ödena bättre som kritiska verktyg. Det är dessa skildringar som är undersökningens styrka, skildringar som motsvaras av en strävan att komma informanterna nära inpå livet. Man får intrycket att Rosengren är väl insatt i de hemlösa kvinnornas liv och förutsättningar.

Jag saknar dock en mer ingående begreppsdiskussion, inte minst om begreppet hem och hemlöshet och vad dessa två ord har kommit att betyda i vår tid. Varför är hemlöshet så stigmatiserat i det västerländska samhället? Varför och på vilket sätt är hemmet så viktigt för vår identitet och vårt sätt att fungera? Fast det är klart, varje undersökning behöver inte svara på alla frågor.

Men frågan om begreppet hem och hemlöshet pockar på uppmärksamhet i Rosengrens bok.

Ytterligare en fråga som aktualiseras med boken är förhållandet mellan individen och sociala kategorier. Rosengren menar, att trots de gemensamma nämnare som kvinnorna har bildar de inget homogent kollektiv. Alla har sin egen historia, sina egna erfarenheter, sina egna problem. Likväl behandlas de här som en kategori, det är ju själva utgångspunkten för studien. Hjälper inte Rosengren därmed till med att skriva in de omskrivna i en icke önskvärd och problematisk kategori? Hon skriver att de knappast omges av någon hjältegloria utan betraktas som ett diffust kollektiv av socialt utslagna. De blir sällan bemötta som individer utan förknippas generellt med sjukdom, oberäknlighet och fara. Det är nog sant. Men vad bidrar, i detta avseende, Rosengrens bok med? Jo, å ena sidan framträder de onekligen som individer med en egen historia, egna erfarenheter, drömmar som skildras sympatiskt av forskaren. Å andra sidan är alltså kategorin utgångspunkten för studien. Rosengren tycks medveten om problemet men lyckas inte komma ur det. Bokens underrubrik – om hemlöshet, droger och kvinnor – kan ses som ett försök att lösa upp kategorin och tala om relationer mellan begreppen hemlöshet och droger å ena sidan och kvinnor å den andra. Men faktum kvarstår: studien tar sin utgångspunkt i en given kategori: hemlösa kvinnor. Och trots den sympatiska individualiseringen kvarstår kategorin ohotad. Nå, kanske jag med denna sortens synpunkt begär en helt annan sorts undersökning än den som Annette Rosengren har genomfört. Men jag är ändå av den mening att den här problematiken måste bearbetas. Kategorier upplöses eller försvagas inte genom individualisering av människor som omfattas av dem. Snarare tvärtom.

Lars-Eric Jönsson, Lund

Lena Lennerhed: *Sex i folkhemmet. RFSU:s tidiga historia*. Gidlunds förlag, Hedemora 2002. 256 s., ill. ISBN 91-7844-607-4.

Den mänskliga sexualiteten har under de senaste åren utretts, analyserats och historiserats av en rad forskare inom det kulturvetenskapliga området. Insikten om att sexualiteten är en kulturell och social produkt har bidragit till många intressanta iakttagelser av dess skiftande yttringar och förändringar över tid och rum. Idéhistorikern Lena Lennerheds senaste bidrag till denna

forskning behandlar grundandet och utvecklandet av Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU. Boken *Sex i folkhemmet. RFSU:s tidiga historia* beskriver förbundets utveckling från bildandet 1933 fram till och med 1970-talets ideologiska omsvängningar. Det är den sexualpolitiska ideologi som ligger till grund för förbundets ställningstaganden i frågor rörande preventivmedel, sexualupplysning, steriliseringar och abort som analyseras av Lennerhed.

Vad är egentligen sexualupplysning? Den frågan reser Lennerhed i bokens inledningskapitel, och gör sedan en utvikning kring begreppets historia och skiftande innebörder. Ur ett historiskt perspektiv, konstaterar författaren, är begreppets betydelse inte alldeles given. Dels är ”sexualupplysning” sammansatt av två ord som var för sig är både komplexa och föränderliga, dels är denna upplysning något i högsta grad ombytligt. Vad som i en tid har betraktats som upplysande fakta, har i en annan tid dömts ut som fördomar. Utgångspunkten, menar Lennerhed, har varit att kunskapsspridning kan förebygga sjukdom. Den har emellertid också för många haft en mer positiv sida, i det att kunskap har kunnat bidra till ökad sexuell njutning och lycka, i kraft av sin förmåga att häva okunnighet, skuld känslor, hämningar och relationsproblem. Det är en innebörd som tycks ligga i linje med dagens ambitioner hos förbundet. På RFSU:s hemsida deklarerar man att man är en organisation som verkar för ett jämlikt och jämställt samhälle, där sexualiteten skall vara en källa till njutning och glädje. I upplysningstanken ligger givetvis också ett sanningsanspråk: det handlar om att befria människor från fördomar och okunskap genom ovedersäglig kunskap om kroppen. Dessa sanningar, framgår det av Lennerheds bok, är i sin tur något mycket föränderligt och varierande. Sexualupplysningens historia blir en mångfacetterad historia med skiftande meningar, skilda bevekelsegrunder och varierande influenser.

Som institution med makt att definiera den moderna sexualiteten och dess sanningar utgör förbundets utveckling naturligtvis ett stycke intressant nutidshistoria. I RFSU:s verksamhet läggs till stor del grunden till den sexualsyn som dominerar idag. Tråkigt nog tycker jag inte att författaren riktigt tar vara på denna uppenbara länk till samtiden. Till största del överlåts till läsaren att göra sina egna tolkningar om förbundets betydelse för vår nuvarande syn på lust och olust, på sexualitet och identitet. Kanske finns där en öppning för ett kommande arbete?

Det är i stället uteslutande förbundets tidiga årtionden